

„A brémai reformátor” vértanúsága

Hendrik van Zupthen életpéldája

Hollandiában már 1518-ban elterjedtek Luther Márton tanai. Írásait 1519-ben publikálták Antwerpenben és Leidenben. Ugyanebben az évben V. Károly császár megparancsolta, hogy „Hollandiában minden lutheri könyvet el kell égetni”. Mindenekelőtt ágostonos szerzetek voltak azok, akik nem hagyták megfélemlíteni magukat, és – wittenbergi rendtársuk által ihletve – igen korán hozzáálltak az egyházi élet reformjához. Egyik központjuk a dordrecht kolostor volt, élén *Hendrik van Zupthen* priorral, aki a „János atya” rendi nevet viselte.

Zupthen 1489-ben született, s már 1516-ban a kolostor vezetője lett. A katolikus városvezetésnek nem tetszettek „evangélikus” prédikációi, ezért elűzték őt és négy további szerzetest. Antwerpenben találtak menedékre, de még ott, az inkább liberális jellegű városban is reformszellemű ágostonosok nagy csoportjait tartóztatták le. Hendrik van Zupthen el tudott menekülni Wittenbergbe, ahol 1508 és 1512 között folytatott tanulmányokat, és megismerkedett Lutherrel.

Hendrik most megtapasztalta, hogyan szállt szembe Luther a kiátkozás pápai fenyegetésével, és égette el nyilvánosan a pápai iratot, a „bullát”. Így következett be a végleges szakítás Rómával. Ebben a zavaros időszakban Hendrick mindenekelőtt a Római levél teológiáját mélyítette el. 1521-ben „73 tételben” fejtette ki saját teológiáját: Például fellépett a „csendes magánmisék” ellen, amelyeket pénzért meg lehetett rendelni „a lelkek üdvösségért”. Ő úgy gondolta: az eucharisztia ünneplését sosem lehet Krisztus új, vértelen áldozataként

felfogni, a mise inkább a hit és a szeretet jelszerű lakomája.”

Luthernek alighanem tetszettek ezek a tételek: Wartburgból üdvözlétét küldte Hendriknek. Amikor Hendrik meghallotta, hogy Hollandiában egyre több evangélikust üldöznek, visszatért Antwerpenbe, hogy támogassa őket. De a katolikus felsőbbség nem akarta tűrni a vallási sokféleséget: letartóztattatta az

ágostonosokat. Mindenesetre a felháborodott nép az utolsó pillanatban kiszabadította Hendriket. Rendtársait, *Johannes van Esschent* és *Henrik Vost* 1523-ban, Brüsszelben máglyán elégették. Hendriknek sikerült eljutnia Brémába, ahol wittenbergi tanulmányai idején szerzett ismerősökkel találkozott. A Szent Ansgár-kápolnában elmondott prédikációit sokan hallgatták szívesen, azok még a városi tanács jóváhagyását is elnyerték, de kiváltották a klérus ellenkezését. Hendrik „a brémai reformátorra” lett.

Az összes szerzetes rendek közül a leghatározottabban az ágostonosokat érintette meg a reformáció, a 160 ágostonos kolostor közül egyedül Németországban 69-et oszlattak föl.

Noha Hendrik 1524-ben kilépett a rendből, de azt mondta: „Sosem akarok hallgatni az evangéliumról..., amíg be nem fejeztem földi pályafutásomat.” Ezért 1524 novemberében eleget tett egy meghívásnak, hogy Meldorfban prédikáljon. A nép ismét lelkesedett, de az ottani klérus, mindenekelőtt a domonkos Pater Augustinus Torneborch már néhány hét múltán gondoskodott letartóztatásáról: Hendriket Heidébe hurcolták, ott először félholtra verték, majd tűzbe vetették. Mivel teste csak részben szenesedett el, levágták a fejét, kezét, lábát, és a törzsét gúnydalokat énekelve elkapták. 1524. december 10-én ilyen irtózatosságon ért véget az első holland evangélikus, „a brémai reformátor” élete.

Luther megrémült, amikor értesült erről. Aztán Heinrich von Zupthen testvér mártírhalálának története címmel emlékiratot készített.

Mindent egybevetve a lutheri reformáció Hollandiában nem tudott érvényre jutni. Maga Luther 1530-ban azt ajánlotta az ottani evangélikusoknak, hogy vagy teljes csöndben, a nyilvánosság kizárásával tartsanak istentiszteleteket, vagy vándoroljanak ki azokhoz a fejedelmekhez, akik a reform barátai voltak. A történész *Johan Decavele* így ítélt erről: „Ez az álláspont teljesen illik Luthernek ahhoz a hajlamához, hogy a felsőbbésnél keressen támogatást. A holland nép nem kedvelte ezt, inkább az újrakeresztelők radikális mozgalmához fordult, majd pedig a harcias kálvinizmushoz.”

Christian Modehn

Forrás: Publik-Forum, 2017/8

Isteni terv – emberi akarat

Jacobus Arminius, az eleve elrendelés ellenfele

Hollandiában csak vontatottan jutott érvényre a reformáció, de már a 17. század elején szakadások és üldözések következtek be a kálvinisták között. Modernül kifejezve arról volt szó, mennyiben érvényesülhet egy humanista jellegű hit a dogmatikusan megmerevedő kálvinista egyházban.

Eleinte mindenekelőtt menekültek terjesztették Hollandiában a Kálvin szellemében megreformált

hitet. Az első szinódus 1574-ben zajlott le, s ezen megfogalmazták hitvallásukat is, Kálvinnak a predestinációról („isteni eleve elrendelésről”) szóló központi tanát képviselve: Isten öröktől fogva elrendeli, melyik ember részesül a megváltásban, és melyik kárhozik el. De csak Isten tudja, ki menekül meg, és ki nem, mondta Kálvin. „A Kálvin utáni teológusok azonban egyre nagyobb súlyt helyeztek bizonyos

emberek elvetésére, és ily módon szigorú, félelemkeltő hitrendszer keletkezett”, írja *Marius van Leeuwen* teológus.

Ennek mondott ellent határozottan a holland teológus, *Jacobus Arminius*, aki 1559-ben született Utrecht tartományban, és többek között Kálvin utódjánál, *Theodor de Bézénél* folytatott tanulmányokat Genfben. Ezután Amszterdamban lett lelkész, és 1603-ban Leidenben

a teológia professzora. Humanista meghatározottságú lévén, nem tudta támogatni egyházának pesszimista tanítását; azt mondta: Ez a tan nem ad semmi szabadságot az embernek arra nézve, hogy Isten mellett vagy ellen döntsön; ha Isten mindent előre elrendel, akkor kishitűség és önfeladás, sőt talán erkölcsstelenség uralkodik, mivel végső soron minden helyes cselekvés értéktelen.

Arminius sikraszállása az emberi szabadság mellett a legélesebb ellenállásba ütközött. Arminius viszont sajnos nem tudta átfogóan bemutatni teológiáját, mert már 1609-ben meghalt. Nagy barátai köre azonban védelmébe vette az ő humanista szellem által meghatározott hitét. 1610-ben 44 teológus megfogalmazta a *Remonstráció* („Tiltakozás”) című alapvető írást, amely olyan szenvedélyes vitákat váltott ki, hogy híveit „remonstránsoknak” nevezték el, az ortodox kálvinisták pedig „kontra-remonstránsokként” határozták meg magukat. Az 1618-as dordrehti szinódusnak kellett volna nagyobb világosságot teremtenie, de semmiféle kiengesztelődés nem következett be: A remonstránsok kisebbségének el kellett hagynia Hollandiát, közülük sokan a Schleswig melletti Friedrichstadtba menekültek. A politikus *Johan van*

*Oldenbarnevelde*t, aki még küzdött a toleranciáért, lefejezték, a híres remonstráns jogfilozófust, *Hugo Grotiust* letartóztatták, de három év múltán meg tudott szökni. Csak tíz évvel később nyugodott meg a helyzet, s az „eretnekek”, a remonstránsok legalább fölépíthették kis temp-

lomaikat, többnyire azonban a szokványos házak homlokzata mögé rejtve. Hatástörténetük azonban figyelemreméltó: azóta Hollandia vallásilag pluralista és toleráns, hiszen mindig sok katolikus is volt az ország déli részén. „A tolerancia az intelligencia és a belátás egyik követelménye; aki intoleráns, az

tudatlan”, mondja *Johan Goud*, remonstráns teológus.

A remonstránsok számszerűleg mindig kicsi egyház maradtak Hollandiában, de tovább ápolták saját arculatukat: „Szabadelvékként” úgy értelmezik a Bibliát mint emberek tanúságtételét istenkeresésükről. Döntőnek tartják a kérdezést és a vitázást, mindennél magasabbra becsülik az egyén egyedi hitét. 2006-ban újrafogalmazott hitvallásuk csak javaslatként értelmezi magát. A nyitottság szellemében természetesen mindenkit meghívna az eucharishtiában való részvételre, függetlenül az illető hitétől. Teológiájuk miatt a remonstránsok keresett beszélgetőtársak az agnosztikusok, az ateisták és a vallás nélküli humanisták számára. Mindent egybevetve a remonstránsok erősen racionális és a filozofikus viták által jellemzett egyházat alkotnak. Mivel azonban manapság sokan egyre inkább csak erős érzelmeiket keresnek a vallásosságban, a remonstránsok mintegy 40 gyülekezete (összesen mintegy 6000 taggal és szimpatizánssal) inkább az intellektuális érdeklődésük számára mutat áttekinthető képet.

Christian Modehn

Forrás: Publik-Forum, 2016/7

Kultúra előtti emberkép?

Interjú *Klaus-Peter Jörns* evangélikus teológussal

Professzor úr, az Ön által alapított „Társaság a hit reformjéért” egyik aktuális nyilatkozata szigorúan előveszi az evangélikus egyházat, mondván, annak olyan emberképe van, amely nem egyeztethető össze az emberi méltóság sérthetelenségével. A reformáció óta 500 év telte el. Mi a probléma?

Az engesztelő áldozat teológiája kimondja, hogy nekünk, embereknek a bűn miatt nincs jogunk az élethez, és az ember csak úgy juthat megbocsátáshoz, ha valamilyen véres áldozat eltörli ezeket a bűnöket – és az ember hiszi, hogy Jézus halála engesztelő áldozat volt. Ezt nevezem én „kultúra előtti” felfogásnak.

Mikor kezdődik Önnél a kultúra?

Az említett nyilatkozatban (*Hofgeismarer Erklärung*) „Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatára” (1948) és az 1949-es német Alaptörvényre hivatkozunk...
...*ezt megelőzően nem létezett kultúra?*

Nem így értjük. Természetesen elismerjük, hogy a 2000 évvel ezelőtti emberek Istennel összefüggésben fogalmazták meg tapasztalataikat, annak keretében, ami számukra kulturális szabvány volt. De Jézussal olyan valaki lépett színre, aki már nem tette a megbocsátás előfeltételévé és az igazi élet feltételévé a véres engesztelést. Ezen a vonalon áll az emberi jogok nyilatkozata is. Az egyházak akkoriban hevesen küzdöttek az emberi jogok ellen, és megváltástanukban máig sem tudták

átugrani ezt az árnyékot. Mi azt akarjuk, hogy végre megtegyék.

Ma már alig akad olyan ember, aki hisz az engesztelő áldozatok szükségességében. Nem az-e hát a helyzet, hogy a „Társaság a hit reformjéért” egyszerűen a szükségleteket figyelmen kívül hagyva akar reformálni?

Újból és újból ugyanazzal a „régí nótával” találkozunk szinte minden egyházi liturgiában, sok egyházi énekben és sok bibliai olvasmányban: Azzal, hogy az embernek megváltásra van szüksége; hogy a bűn megfosztja az embert az élethez való jogától; hogy Jézusnak kellett beugrania helyettünk annak érdekében, hogy visszaszerezze számunkra az élethez való jogot. Ötven éve vagyok lelkész, és ennek a tapasztalatai alapján azt mondhatom: A mai embereknek nincs szükségük ezekre ahhoz, hogy helyt tudjanak állni az életben. Ha egyáltalán hisznek Istenségben, akkor arra a bizonyosságra van szükségük, hogy Isten feltétel nélkül az ő oldalukon áll, az első lélegzetvételtől az utolsóig. Olyan liturgiákat szeretnék, amelyekben az emberek a megbocsátást gyakorolják be mint nagy esélyt, és azt az emberi méltóságot, amely a miénk. Azért, hogy a megbocsátás erőként működjék a hétköznapiakban – a politikáig terjedően.

Mi köze az egyházakon gyakorolt kritikának a politikához? Az 500 évvel ezelőtti reformáció politikummá vált. És a hit mai reformja?